

Сльозкіна Д. В., магістр, Гнатенко І. А., професор

Київський національний університет технологій та дизайну

**ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЗМІН**

Анотація. У статті досліджено стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва в умовах змін зовнішнього середовища. Проаналізовано сучасні виклики та тенденції, що впливають на інноваційну активність підприємств. Визначено ключові чинники, які стимулюють або стримують розвиток інноваційного підприємництва. Запропоновано напрями стратегічного управління, здатні забезпечити стійке зростання підприємств в умовах нестабільності.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, стратегія розвитку, зміни середовища, інновації, підприємства, адаптація, сталий розвиток.

Slozkina D. V., Master's student, Hnatenko I. A., Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

**STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE
ENTREPRENEURSHIP UNDER CONDITIONS OF CHANGE**

Abstract. The article explores the strategic directions for the development of innovative entrepreneurship under changing external conditions. Current challenges and trends influencing the innovation activity of enterprises are analyzed. Key factors stimulating or restraining the growth of innovative entrepreneurship are identified. Strategic management approaches are proposed to ensure sustainable business development in conditions of instability.

Keywords: innovative entrepreneurship, development strategy, environmental changes, innovation, enterprises, adaptation, sustainable development.

Вступ. Сучасні глобальні виклики, зокрема пандемія COVID-19, повномасштабна війна в Україні, енергетична та економічна нестабільність, суттєво впливають на розвиток підприємництва, створюючи як загрози, так і нові можливості для інноваційної трансформації. За даними Національної асоціації адвокатів України, малий бізнес під час пандемії COVID-19 зіткнувся з безпрецедентними труднощами, що актуалізувало потребу у державному регулюванні та фінансовій підтримці [8]. В умовах війни значна частина підприємств зазнала руйнувань або була змушена адаптуватися до надзвичайних ситуацій [6; 11], водночас розширилося поле для інноваційних підходів і цифрових рішень [3].

Інноваційне підприємництво в Україні дедалі більше сприймається не просто як напрям бізнес-діяльності, а як стратегічний інструмент виживання та зростання в умовах нестабільності. Саме інновації дозволяють підприємствам адаптуватися до змін, формувати нові ринки, підвищувати конкурентоспроможність і залучати зовнішні ресурси для розвитку [2; 4; 5].

Проблематиці розвитку інноваційного підприємництва в умовах трансформацій присвячено чимало наукових праць українських і зарубіжних дослідників, зокрема: В. Бугайчука, Є. Кривульського, К. Глюзи, Н. Валінкевич, М. Рибак, К. Гарбажія, Т. Гринько, М. Лукашиної, А. Завербоного, О. Обіход, Н. Рушишин, а також М. Портера, Й. Шумпетера та П. Друкера. Вчені аналізують стратегічні моделі розвитку, інституційне середовище, інноваційну політику та цифровізацію економіки [1–7; 9–12].

Проте, незважаючи на наявність значного наукового доробку, низка питань залишається відкритою. Зокрема, потребують деталізації ефективні механізми формування стратегічних напрямів інноваційного розвитку підприємництва в умовах воєнного стану, глобальних змін і післякризового відновлення економіки України.

Постановка завдання. Виходячи з вищенаведеного, метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій розвитку інноваційного підприємництва в умовах змін та визначення ключових стратегічних напрямів, здатних забезпечити його стійке функціонування та зростання в Україні.

Результати досліджень. Інноваційне підприємництво в Україні є стратегічно важливим напрямом розвитку економіки, однак його стан суттєво ускладнюється впливом зовнішніх і внутрішніх викликів. Сучасні умови, зокрема повномасштабна війна, економічні кризи, цифровізація, нестабільна політична ситуація та обмеженість фінансових ресурсів, істотно трансформували контекст функціонування інноваційних підприємств. Саме в цих умовах виникає потреба у формуванні нових підходів до інноваційної діяльності, орієнтованих на адаптацію до змін і підвищення стійкості бізнесу [6].

Фактор війни є найбільш деструктивним і водночас каталізатором змін. Військові дії призвели до значної релокації підприємств, руйнування виробничих потужностей, втрати людського капіталу, зниження інвестиційної привабливості країни, порушення логістичних ланцюгів і загального скорочення ділової активності. Проте разом із цим війна спровокувала активізацію пошуку нових рішень та моделей поведінки підприємств, підштовхнула до переосмислення стратегічного планування та зміцнення внутрішніх процесів [4].

Цифровізація також є важливим фактором, що формує сучасну парадигму інноваційного розвитку. Вона відіграє роль рушія трансформацій в умовах війни та криз. Вітчизняні підприємства почали активніше впроваджувати ІТ-рішення, автоматизувати бізнес-процеси, розширювати канали комунікації через цифрові платформи та виводити інноваційні продукти на онлайн-ринок. Багато українських стартапів змогли адаптуватися до нових реалій саме завдяки цифровим технологіям [11].

На тлі криз і війни посилюється значення адаптивності підприємств. Український бізнес за останні роки виявив здатність до швидкого пристосування. Зокрема, у 2022–2023 роках з'явилася тенденція до зростання частки підприємств, що займаються інноваційною діяльністю у сфері оборони, кібербезпеки, агротехнологій, екологічних рішень та медичних ІТ-сервісів. Це свідчить про трансформацію підприємницьких стратегій з орієнтацією на виклики часу [7].

Статистичні дані підтверджують, що інноваційна активність підприємств в Україні має нестабільну динаміку. Так, упродовж 2010–2020 років спостерігалася загальна тенденція до скорочення кількості підприємств, що впроваджують інновації, що зумовлювалося браком фінансування, обмеженим попитом на інноваційну продукцію, нестабільною нормативно-правовою базою [1; 2].

Згідно з дослідженням [6], інноваційна активність промислових підприємств у 2020 році становила лише 16,6% – проти понад 20% у попередні роки. При цьому, основними джерелами фінансування залишалися власні кошти підприємств, оскільки підтримка з боку держави та зовнішніх інвесторів була обмеженою. У 2022 році через війну кількість підприємств, які взагалі здійснюють інноваційну діяльність, суттєво знизилася, хоча в деяких регіонах фіксується поживавлення нових ініціатив через релокацію компаній зі сходу на захід країни [4].

Наочну картину можна отримати, звернувшись до прикладу підприємства ДП «Романівський лісгосп АПК», яке, попри складні умови, демонструє позитивну динаміку розвитку. За 2020–2022 роки чистий дохід підприємства зріс на понад 38 млн грн, а чистий прибуток – на 6,6 тис. грн. Водночас спостерігається підвищення фондоозброєності працівників, продуктивності праці, що свідчить про ефективне використання виробничого потенціалу [11]. Це є прикладом гнучкості та адаптації, яка

можлива за умов грамотної кадрової політики, стратегічного планування та інноваційної орієнтації навіть у період війни.

Цифровізація у поєднанні з високими ризиками змушує підприємства швидко переосмислювати управлінські моделі та впроваджувати інновації не лише в продуктах, але й у самій бізнес-архітектурі. Наприклад, використання хмарних технологій, CRM-систем, кібербезпеки, віддаленої роботи – усе це стало не лише трендом, а й необхідністю. Як зазначено у [10], цифрова трансформація на рівні малого та середнього бізнесу стала ключовим чинником збереження життєздатності компаній у кризових умовах.

Важливу роль у підтримці інноваційного бізнесу відіграють також міжнародні організації та донори, які фінансують стартапи, сприяють експорту українських інноваційних продуктів, надають гранти на розвиток. Однак ця підтримка залишається фрагментарною й не може замінити системної державної політики стимулювання інновацій [2; 6].

Таким чином, інноваційне підприємництво в Україні в умовах війни та загальної невизначеності демонструє одночасно ознаки уразливості й потенціалу до зростання. Проте, попри приклади позитивної динаміки, більшість інноваційно активних підприємств зіштовхується з системними проблемами, які гальмують розвиток та реалізацію нових ідей.

Однією з найбільш критичних складових сучасного інноваційного середовища є наявність стійких бар'єрів, які перешкоджають реалізації стратегічних ініціатив. Ці бар'єри мають багатовимірний характер і охоплюють фінансову, правову, кадрову та інфраструктурну площини.

Фінансові обмеження залишаються ключовим викликом. Зокрема, українські інноваційні компанії переважно покладаються на власні кошти або іноземні грантові програми, які мають обмежений доступ і конкурентний характер. Системна державна підтримка, попри її задекларованість, часто виявляється недостатньою або недоступною для більшості малих і середніх інноваційних підприємств [6]. Це особливо актуально у воєнний період, коли доходи скорочуються, а вартість залучення ресурсів зростає.

Правове середовище також залишається недосконалим. Відсутність чіткої нормативно-правової бази щодо підтримки інноваційної діяльності, численні бюрократичні процедури, складність реєстрації інтелектуальної власності та обмежений захист прав інноваторів створюють суттєві перепони для масштабування інновацій [4].

Кадрові проблеми – ще один суттєвий чинник. Брак кваліфікованих кадрів технічного й інженерного профілю, особливо в регіонах, підсилюється масовою міграцією спеціалістів за кордон. Підприємства стикаються з дефіцитом компетентних управлінців і спеціалістів із цифрових технологій. Як свідчить практика ДП «Романівський лісгосп АПК», зростання ефективності персоналу є ключовим фактором збереження прибутковості в кризовий період, однак досягти цього без системної кадрової стратегії майже неможливо [11].

Інфраструктурні бар'єри включають як знищення фізичної інфраструктури внаслідок війни, так і загальну неготовність технологічного середовища до масштабної інноваційної активності. Відсутність технопарків, інноваційних хабів, обмежений доступ до сучасного обладнання та нестача лабораторій уповільнюють розробку нових продуктів і їх апробацію в реальних умовах.

Щоб більш системно уявити вплив цих бар'єрів, нижче представлено табл.1 з їх узагальненими характеристиками, прикладами прояву та наслідками для інноваційних підприємств.

Як видно з табл. 1, проблеми інноваційного розвитку мають системний характер і потребують комплексного вирішення. Ігнорування одного з напрямів (наприклад,

кадрового забезпечення) призводить до «випадання» усієї інноваційної екосистеми. Як показує аналіз, ці бар'єри взаємопов'язані між собою: без належної фінансової підтримки неможливо створити сучасну інфраструктуру; без нормативної бази – забезпечити юридичний захист; без фахівців – реалізувати ідеї на практиці.

Таблиця 1

Ключові бар'єри інноваційного розвитку підприємництва в Україні

Тип бар'єру	Характеристика	Прояви	Наслідки
Фінансовий	Обмежений доступ до капіталу, відсутність державного фінансування	Високий рівень самофінансування; складнощі з кредитуванням; гранти лише для обраних проєктів	Зниження інвестиційної активності; гальмування інноваційних проєктів
Правовий	Недосконалість законодавства у сфері інновацій, інтелектуальної власності	Відсутність пільг для інноваторів; складність реєстрації патентів та авторських прав	Втрата мотивації до створення інновацій; зменшення комерціалізації наукових розробок
Кадровий	Відтік спеціалістів, недостатній рівень підготовки кадрів, особливо в технічній сфері	Міграція; низька якість профільної освіти; старіння трудових колективів	Зниження продуктивності та інноваційної спроможності підприємств
Інфраструктурний	Відсутність технопарків, інкубаторів, доступу до обладнання	Недостатня кількість платформ підтримки інновацій; зруйновані виробничі приміщення	Уповільнення розробок; втрата потенційних інвесторів; низька швидкість масштабування

Джерело: узагальнено за даними [4, 6, 11].

Окрему увагу заслуговує приклад реалізації змін у системі управління персоналом на прикладі державного підприємства «Романівський лісгосп АПК», де за 2020–2022 роки при зростанні чисельності працівників і фонду оплати праці вдалося підвищити продуктивність, рентабельність та ефективність використання основних засобів [11]. Це свідчить про те, що грамотна кадрова політика може частково компенсувати недоліки інших напрямів.

Загалом, можна стверджувати, що усунення або пом'якшення бар'єрів розвитку інноваційного підприємництва потребує міжгалузевого підходу – із залученням урядових, освітніх, наукових та приватних структур, що мають об'єднати зусилля навколо формування сприятливого середовища для сталого інноваційного зростання в умовах змін.

Окрім тенденцій, які характеризують розвиток інноваційного підприємництва в Україні, необхідно звернути увагу на системні бар'єри, що суттєво стримують цей процес. В умовах повномасштабної війни, економічної нестабільності та трансформації бізнес-середовища основними перешкодами залишаються фінансові, правові, кадрові та інфраструктурні обмеження.

Фінансові бар'єри становлять чи не найбільшу загрозу інноваційній активності підприємств. Відповідно до досліджень [4], попри зростання номінальних показників фінансування, у реальному вираженні, з урахуванням інфляційних коливань та девальвації, підтримка інноваційної діяльності в Україні за останнє десятиліття знизилася. У воєнний час ця проблема лише загострилася: пріоритет держави змістився на оборонні цілі, що призвело до істотного скорочення інвестицій у науку та технології.

Крім того, приватні інвестори виявляють обережність через високі ризики вкладень у довгострокові інноваційні проєкти.

Правове регулювання інноваційної діяльності також залишається недосконалим. Як зазначено в джерелі [6], вітчизняне законодавство щодо інновацій не адаптоване до умов глобалізованої економіки та не відповідає стандартам ЄС. Складність реєстраційних процедур, невизначеність щодо податкових пільг, слабкий захист прав інтелектуальної власності стримують іноземних інвесторів і демотивують внутрішніх підприємців.

Кадрова проблема є особливо критичною. Через військові дії та еміграцію Україна втратила значну кількість кваліфікованих спеціалістів. Освітня система не встигає підготувати фахівців, які відповідають сучасним викликам інноваційного підприємництва. Як наголошено в джерелі [11], підприємства все частіше зіштовхуються з браком персоналу, здатного генерувати нові ідеї та впроваджувати технологічні рішення.

Інфраструктурні бар'єри пов'язані з застарілою технічною базою, відсутністю ефективних інноваційних хабів, слабкою цифровою інфраструктурою, особливо в регіонах, що постраждали від бойових дій. Центри трансферу технологій, які існують при університетах чи НАН України, функціонують у фрагментарному режимі та часто не мають стійкого фінансування [4].

Щоб наочно продемонструвати ступінь впливу кожної групи бар'єрів на інноваційний розвиток підприємств в Україні, у таблиці 2 подано узагальнені оцінки експертів щодо сили впливу кожного фактора у відсотках.

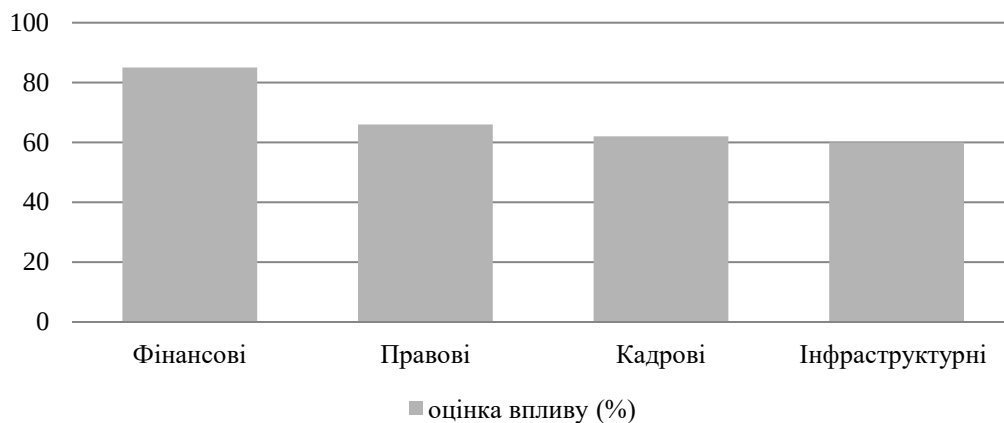
Таблиця 2

**Основні бар'єри інноваційного розвитку підприємств
в Україні та їх оцінка впливу**

Тип бар'єру	Оцінка впливу, %
Фінансові	85%
Правові	70%
Кадрові	65%
Інфраструктурні	60%

Джерело: узагальнено автором за даними [4, 6, 11].

Для візуалізації важливості зазначених факторів на графіку нижче відображено порівняльну вагу кожного типу бар'єрів у структурі обмежень інноваційного розвитку.

Джерело: побудовано автором на основі таблиці 2.

**Рис. 1. Частка основних бар'єрів у структурі перешкод
інноваційному розвитку підприємств в Україні, %**

З аналізу випливає, що фінансові труднощі займають домінантне положення серед усіх проблем інноваційного розвитку. Водночас важливо зазначити, що навіть усунення одного з бар'єрів не гарантує прориву в інноваційній сфері без паралельного вирішення інших – правових, кадрових та інфраструктурних. Комплексний підхід до подолання системних обмежень має стати основою нової інноваційної політики держави.

У контексті виявлених бар'єрів, що стримують інноваційний розвиток підприємництва в Україні, постає необхідність у чітко структурованому підході до формування стратегічних напрямів подальшого розвитку. Особливої актуальності це питання набуває в умовах високої турбулентності зовнішнього середовища, викликаній воєнними діями, економічною нестабільністю та трансформацією ринкових пріоритетів. Формування стратегічних напрямів розвитку інноваційного підприємництва має ґрунтуватися на поєднанні аналітичних, прогностичних і практико-орієнтованих підходів, що дозволяють адаптувати загальні моделі до українських реалій.

Методологія відбору стратегічних напрямів базується на комплексному аналізі внутрішніх можливостей підприємств (ресурсного потенціалу, кадрового складу, наявності інноваційних рішень) і зовнішніх викликів (політичних, соціальних, технологічних, економічних та екологічних факторів). Використання SWOT-аналізу, PESTLE-аналізу, а також стратегічного бенчмаркінгу дозволяє ідентифікувати сфери з найбільшим потенціалом росту, сформувати цілі і відповідно підібрати інструменти досягнення цих цілей [1, 7].

Оцифрування процесів є критично важливим для забезпечення гнучкості та адаптивності підприємств. Перехід на цифрові платформи дозволяє не лише зменшити транзакційні витрати, але й відкриває нові ринки збуту. У воєнний час цифрові інструменти стали основним каналом комунікації, логістики та продажів. Цей напрям потребує підтримки цифрової інфраструктури та стимулювання ІТ-освіти.

Інноваційне підприємництво безпосередньо залежить від кваліфікованих кадрів. Стратегічним завданням є формування середовища безперервного навчання, створення умов для залучення талановитої молоді, підтримка менторських програм та стартап-шкіл. В умовах війни акцент слід робити також на підтримку релокованих фахівців та реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб у трудовий ринок [4, 6].

Без активної участі держави інноваційна екосистема не зможе розвиватися в належному темпі. Стратегічними завданнями тут є спрощення регуляторних процедур, впровадження податкових стимулів, грантових програм, а також створення фондів підтримки інновацій. Важливим напрямом є розвиток державно-приватного партнерства.

Доступ до капіталу залишається одним з головних викликів. Серед необхідних рішень: розширення програм мікрокредитування, венчурного фінансування, краудфандингових платформ. Також актуальним є залучення міжнародних донорів і створення гарантійних механізмів для зменшення ризиків [11].

Україна має високий потенціал до інтеграції у глобальні ринки інноваційної продукції. Розвиток міжнародної кооперації, участь у транснаціональних проєктах, адаптація стандартів до європейських вимог дозволить не лише розширити ринки збуту, але й пришвидшити технологічну модернізацію.

З урахуванням регіональної специфіки, доцільно розвивати інноваційні хаби на базі університетів, промислових зон, агропарків тощо. Такі кластери сприятимуть трансферу технологій, обміну знаннями та стимулюватимуть МСП до інноваційної активності. Особливу увагу слід приділити відновленню економіки деокупованих територій. У таблиці 3 нижче представлено узагальнення стратегічних напрямів, із вказанням відповідних цілей та очікуваних результатів.

Таблиця 3

Стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва в Україні

Стратегічний напрям	Цілі	Очікувані результати
Цифрова трансформація	Оцифрування бізнес-процесів, автоматизація	Зменшення витрат, відкриття нових ринків, зростання гнучкості
Розвиток людського капіталу	Підвищення кваліфікації, утримання талантів	Збільшення інноваційної активності, зменшення «відтоку мізків»
Державна підтримка	Спростити регулювання, створити стимули	Підвищення залученості МСП, стабілізація середовища
Фінансова підтримка	Доступ до фінансування, венчурне та грантове інвестування	Збільшення кількості стартапів, стабільність у кризу
Міжнародна інтеграція	Співпраця з іноземними партнерами	Технологічне оновлення, експорт інновацій
Регіональні кластери	Формування локальних інноваційних осередків	Розвиток територій, зростання ВРП, нові робочі місця

Джерело: узагальнено автором за даними [1, 4, 6, 11].

Тож успішне впровадження стратегій інноваційного розвитку, як в Україні, так і за її межами, підтверджує: ключовими факторами результативності є системність дій, орієнтація на зміни зовнішнього середовища, а також здатність до адаптації та партнерства. Врахування практичних кейсів дозволяє не лише оцінити ефективність уже реалізованих стратегій, але й сформулювати базу для подальших рішень, які відповідають умовам невизначеності, з якими сьогодні стикаються підприємства.

Висновки. У сучасних умовах нестабільності, спричиненої як повномасштабною війною в Україні, так і загальною трансформацією глобального економічного ландшафту, інноваційне підприємництво постає не лише як двигун економічного зростання, а як інструмент адаптації до викликів часу. Проведене дослідження засвідчило, що стратегічний розвиток підприємств в умовах війни має спиратися на системний моніторинг зовнішнього середовища, оновлення підходів до кадрової політики, розбудову інфраструктури та впровадження цифрових рішень. Серед основних бар'єрів інноваційного розвитку було виділено фінансову обмеженість, нормативно-правову фрагментарність, дефіцит кваліфікованих кадрів та нерозвинену інноваційну інфраструктуру.

Аналіз стратегій, апробованих на практиці, підтверджує, що в основі ефективного реагування на кризові виклики лежить поєднання стратегічного мислення з гнучким інструментарієм управління. Особливої ваги набуває здатність підприємств до самоорганізації, адаптації та розвитку у партнерстві з державними, міжнародними та освітніми інституціями.

Формування стратегічних напрямів розвитку виявило пріоритетність таких векторів, як цифрова трансформація, сталий розвиток, орієнтація на експорт, кадрова модернізація та інвестиційна привабливість. Результати також показали, що ключем до успіху є інтеграція стратегій у національну політику відновлення економіки, а також узгодженість із європейськими вимогами до інноваційної звітності та стандартів. Практичні кейси, наведені у дослідженні, доводять ефективність локальних підходів до реалізації стратегій, зокрема у лісовій, аграрній та ІТ-сферах. Вони засвідчують, що навіть в умовах глибоких викликів підприємства здатні демонструвати стійкість, інвестувати у технології та зберігати економічну активність, за умови виваженого стратегічного планування. У перспективі особливо актуальним є подальше вивчення прикладних інструментів стратегічного управління, пошук ефективних моделей

фінансування інновацій та створення цілісної системи інформаційно-аналітичного супроводу інноваційного розвитку в Україні.

Список використаних джерел

1. Бугайчук В., Кривульський Є., Глюза К. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-81>.
2. Валінкевич Н. В., Рибак М. О. Обґрунтування напрямів розвитку інноваційного підприємництва. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-12>.
3. Гарбазій К., Степаненко Р., Шер В. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах цифровізації. *Наукові перспективи – Naukovi perspektivi*. 2024. № 9(51). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9\(51\)-486-495](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9(51)-486-495).
4. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Халецька В. В. Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку вітчизняних суб'єктів підприємництва в кризових умовах. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2022. № 24. С. 5–11. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.24.5>.
5. Завербний А., Ноджак Л., Міщанчук С. Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки України за євроінтеграційних умов. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-5>.
6. Ковальчук Н., Калугарь А. Виклики для підприємств України в умовах війни з росією. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57>.
7. Лукашина М. В. Стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 86–98.
8. Мироненко-Шульган О. Малий бізнес в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання фінансової підтримки державою. *Національна Асоціація Адвокатів України*. 19.08.2000. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5792-malij-biznes-v-umovah-pandemii-covid-19-pravove-regulyuvannya-finansovoi-pidtrimki-derzhavoyu.html>.
9. Обіход Т., Бородіна О. Аналіз стратегічних напрямів економічного розвитку України в умовах військового стану. *Věda a perspektivy*. 2022. № 5(12). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5\(12\)-51-58](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5(12)-51-58).
10. Руцишин Н. М., Руцишин М. О., Осечкін І. С. Механізм формування інноваційної стратегії розвитку підприємства. *Herald of Lviv University of Trade and Economics Economic sciences*. 2024. № 74. С. 15–22. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-74-02>.
11. Сергійчук С., Сергійчук Д. Сучасні виклики і перспективи для розвитку вітчизняного підприємництва в умовах війни і повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-43>.
12. Savchenko O., Netroba A. Consequences of the crown crisis' influence on entrepreneurship in Ukraine. *Herald of Khmelnytskyi National University*. 2021. Vol. 300, No. 6, Part 2. P. 171–175. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6/2-28>.